

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора Невмержицької Олени Василівни
на дисертаційне дослідження Земан Іванни Олексіївни
**«Музейна педагогіка як засіб формування компетентностей освітньої
галузі «Природознавство» в учнів базової школи»**, представлене до захисту
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні,
педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Сучасний етап розвитку педагогіки пов'язаний із пошуком інноваційних шляхів реалізації освітнього процесу. Перед педагогічною наукою стоїть завдання не лише розробки нових технологій навчання і виховання, але й обґрунтування можливостей залучення до освітнього процесу якомога більшого кола суб'єктів.

Серед інституцій, залучених до процесу навчання і виховання молодого покоління, виділяються музеї. Історичні, краєзнавчі, художні, літературні тощо музеї, природні та ландшафтні заповідники володіють значним освітньо-виховним потенціалом. Опанування учнями музейним матеріалом забезпечує розвиток цілісного уявлення про навколишній світ, емоційної сфери, моральних почуттів, аксіологічне становлення особистості тощо. Музейні експонати є важливим засобом розвитку у школярів здатності реалізувати власний творчий потенціал у процесі сприймання, переживання, осмислення культурних цінностей.

Однак використання музейних експозицій як засобу навчання і виховання традиційно здебільшого відбувається у формі несистемних відвідувань музеїв. Натомість сьогодні постає завдання створення системи музейної освіти. Її теоретичні основи обґрунтовуються такою галуззю як музейна педагогіка.

Варто також зазначити, що різноманітність світу, який нас оточує, необхідність збереження природного середовища тощо актуалізують необхідність опанування школярами природничих дисциплін, до яких, зокрема, належать: біологія, хімія, фізика, астрономія тощо. Вивчення названих

навчальних предметів сприяє кращому розумінню природного світу, допомагає учням зрозуміти сутність природних явищ та законів. Усвідомлення вагової ролі природи у житті людини, спонукає школярів до прояву поведінки, спрямованої на збереження навколишнього середовища, ошадливе використання природних ресурсів тощо. Зрештою, вивчення природи дає змогу учням краще зрозуміти самих себе, свою роль у навколишньому світі, а також зв'язки із живою та неживою природою.

З огляду на це, постає питання пошуку шляхів мотивування сучасних здобувачів середньої освіти на вивчення дисциплін про природу. Зокрема, одним з таких шляхів ми вважаємо урізноманітнення педагогічного інструментарію, що використовується на уроках. Переконані, що значний освітній потенціал притаманний музейно-педагогічній діяльності, яка володіє багатим арсеналом цікавих та нешаблонних форм комунікації із школярами. Відтак наукова проблема, досліджена І. Земан, є надзвичайно актуальною.

Вибір теми дисертаційного дослідження зумовлений цілеспрямованим авторським пошуком розв'язання проблеми та став наслідком порівняння попередніх досліджень у цій сфері та їхнього критичного аналізу.

Глибокий науковий аналіз дискурсу проблеми дослідження уможливив вдале з'ясування І. Земан низки суперечностей, викликаних:

- загальноєвропейськими викликами щодо удосконалення методів, засобів та форм навчання у системі шкільної освіти, зорієнтованими на дитину, реалізацією концепції навчання впродовж життя, необхідністю формування компетентностей особистості і застосування нетрадиційних форм та засобів педагогічної взаємодії вчителя-учня у процесі навчальної діяльності;

- змінами задекларованими в Державному стандарті базової середньої освіти України; реформуванням системи освіти, представленим в Україні Концепцією Нової Української школи (НУШ);

- глобалізаційними умовами та євроінтеграційними процесами, що зумовлені потребою посилення уваги до вивчення просвітницько-педагогічної

діяльності музеїв, напрямків їхньої наукової діяльності, взаємодії із закладами освіти.

Обґрунтування актуальності теми у дисертаційній роботі свідчить про те, що її авторка усвідомлює значущість проблеми та важливість її своєчасного розв'язання для педагогіки.

Відтак дисертаційне дослідження І. Земан містить критичний аналіз здобутків науковців у відповідній науковій царині, аналіз причин виникнення суперечностей, які перешкоджають успішному розв'язанню проблеми. Це дало змогу авторці поставити та розв'язати завдання, безпосередньо пов'язані з поставленою метою.

У результаті дослідження дисертанткою: вперше здійснено комплексний аналіз формування компетентностей освітньої галузі «Природознавство» в учнів базової школи засобами музейної педагогіки; досліджено генезу розвитку музейної педагогіки в освітньому процесі, упорядковано її понятійно-категоріальний апарат; з'ясовано освітньо-виховний потенціал музейної педагогіки; обґрунтовано прогресивні освітні здобутки проектної співпраці «школа-музей» у міжнародному контексті; проаналізовано навчальні підручники з природничих дисциплін для закладів базової середньої освіти з точки зору використання у їхньому змісті здобутків музейної педагогіки; охарактеризовано природничі музеї як освітні інституції та деталізовано можливості їхньої співпраці зі школами; подальшого розвитку набуло удосконалення форм і методів навчання засобами музейної педагогіки у сучасних закладах освіти. Однак варто зазначити, що окремі положення наукової новизни у дисертаційній роботі сформульовані не зовсім коректно. Наприклад: «уточнено зміст сучасного стандарту базової середньої освіти засобами музейної педагогіки...», «доведено, що музейна педагогіка для учнів базової середньої освіти в системі шкільної освіти є важливою метою...» (с. 24).

Тема дисертаційної роботи І. Земан має необхідні параметри, які відповідним чином організували зміст дослідження. Аналіз дисертаційного

дослідження дозволив констатувати використання понятійно-категоріального апарату, що має ознаки системності, інтегрованості, цілісності в межах наукової проблеми. Наукова новизна узгоджується із поставленою метою та не виходить за її межі. Обраний об'єкт дослідження створює широке проблемне поле для наукового пошуку. Предмет дослідження потребує узагальнення, якого раніше не було зроблено науковцями, та отримання нового науково-педагогічного знання про сутність, зміст і музейно-педагогічний інструментарій навчання дисциплін освітньої галузі «Природознавство» учнів закладів базової середньої освіти, оскільки означений ракурс проблеми до сьогодні в педагогічній науці не вивчався. Науковий апарат роботи, обґрунтований у вступі, має усі необхідні складники: мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, наукову новизну та практичне значення, інформацію про апробацію і впровадження отриманих результатів.

Дисертація містить два розділи, кожен з яких відображає певний аспект проблеми: від аналізу теоретичних засад дослідження дослідниця переходить до вивчення прикладних аспектів реалізації потенціалу музейної педагогіки у процесі вивчення учнями закладів базової середньої освіти дисциплін, які презентують освітню галузь «Природознавство».

Найбільш істотними науковими результатами першого розділу є аналіз теоретичних засад музейної педагогіки, обґрунтування її предмета, мети, завдань, принципів, функцій, методів тощо. Досягненням авторки вважаємо аналіз базових понять дослідження («музей», «музейна педагогіка», «віртуальна музейна педагогіка», «музейна освіта», «музейна комунікація», «музейна експозиція», «музейне середовище», «музейний простір» тощо) та намагання дати авторське визначення поняття «музейна педагогіка» як технологічно-інноваційної галузі педагогічної науки, що зорієнтована на освітній процес в умовах музейного простору...» (с. 35). Крім цього, І. Земан ґрунтовно характеризує сутність музею як унікального засобу навчання та виховання (с. 39). Дисертантка доводить, що музейні експонати не лише дають можливість педагогам збагатити зміст навчальних програм, але й дозволяють школярам

«...безпосередньо доторкнутися до навчального матеріалу» (с. 39). Цікавим є матеріал, що торкається проблем віртуальної музейної педагогіки, а також організації сучасних шкільних музеїв. Він має чітке практичне спрямування та може слугувати орієнтиром для педагогів у процесі впровадження надбань музейної педагогіки до освітнього процесу сучасної школи.

У першому розділі дисертантка також зробила спробу розглянути генезу розвитку музейної педагогіки та музеїв природничого профілю. Необхідно відзначити намагання авторки розробити власну періодизацію становлення і розвитку музейної педагогіки, що охоплює чотири періоди: 1) XIX – перша половина XX ст.; 2) друга половина XX ст.; 3) 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.; 4) з 2019 р. та охарактеризувати специфіку розвитку музейної педагогіки в межах кожного із виділених періодів у вітчизняному та зарубіжному вимірах.

Важливим напрацюванням І. Земан є розкриття специфіки формування в учнів базової школи компетентностей освітньої галузі «Природознавство» засобами музейної педагогіки. Дисертантка проаналізувала Державний стандарт базової середньої освіти, на цій основі виділила компетентності у галузі природничих наук та запропонувала умови, що сприятимуть їхньому ефективному формуванню у школярів в процесі співпраці закладу освіти та музею.

Вагомими науковими результатами другого розділу є аналіз проєктів «школа-музей», ґрунтовне вивчення змісту шкільних підручників з точки зору можливості використання надбань музейної педагогіки при вивченні дисциплін, що презентують освітню галузь «Природознавство», характеристику колекцій музеїв м. Львів, що можуть бути використані при формуванні компетентностей освітньої галузі «Природознавство».

Зокрема, позитивним здобутком дисертантки є ґрунтовний аналіз організаційних засад співпраці закладів освіти та музеїв, як у вітчизняному освітньому просторі, так і за кордоном (США, Німеччина, Польща, Велика Британія, Греція, Данія, Швеція, Японія), а також виокремлення умов, що сприяють плідній співпраці освітніх інституцій.

Варто також відзначити змістовний аналіз шкільних підручників з природничих дисциплін з точки зору наповненості їхнього змісту музейною інформацією, використання інформаційних технологій як елементу віртуальної музейної педагогіки; ілюстрацій, фотографій, зображень музейних цінностей, рубрик підручника та насиченості їхнього змісту музейною інформацією тощо. Зокрема, для виконання дослідницьких завдань дисертантка відібрала та проаналізувала 21 видання підручників з дисциплін природничої освітньої галузі для учнів 5 – 9 класів, видані у 20-ті рр. ХХІ ст. здебільшого у видавництвах «Ранок» та «Генеза».

Аналіз експозицій музеїв м. Львів (Державного природознавчого музею НАН України, Державного природознавчого музею, аптеки-музею «Під чорним орлом», Музею науки та техніки) дав змогу дисертантці продемонструвати, яким чином їхні експонати можуть посприяти процесу презентації змісту природознавчих дисциплін. Матеріал цього підрозділу доцільно проілюстрований світлинами музейних експонатів, вміщеними у додатках В, Г, Д.

У висновках до кожного з розділів дисертації та загальних висновках викладено найбільш важливі наукові результати, які сприяли розв'язанню завдань дослідження.

Аналіз основних положень дисертаційної роботи свідчить про досягнення мети і розв'язання поставлених завдань. Зміст роботи загалом відповідає поставленій меті, висновкам до дисертації властиві лаконічність, повнота та логічність викладу, достатній рівень обґрунтованості та об'єктивності.

Грунтовність основних наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечена використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження: аналізу і синтезу, ретроспективного аналізу, компаративного аналізу, біографічного методу, контент-аналізу, прогностичного методу, систематизації та узагальнення тощо.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується продуманою логікою викладу

матеріалу, широтою та різноманітністю опрацьованої джерельної бази (308 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, основний зміст викладено на 159 сторінках, що обґрунтовує належний рівень опрацювання стану проблеми.

Практичне значення одержаних авторкою результатів є незаперечним і зумовлене можливістю їхнього використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти з метою удосконалення змісту та організаційно-методичних засад викладання навчальних дисциплін, що презентують освітню галузь «Природознавство». Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані також в освітньому процесі закладів вищої освіти при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Педагогіка», «Історія педагогіки» тощо. Крім цього, фактологічний матеріал, відображений у дисертаційній роботі, результати і висновки можуть стати основою для формулювання методичних рекомендацій, підготовки наукових праць, присвячених вивченню проблем музейної педагогіки.

Основні положення та результати дослідження упроваджено в освітній процес низки закладів освіти України різного рівня, що підтверджено відповідними довідками. Зокрема, результати дослідження імплементовано у діяльність Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 2416 від 21. 11. 2023.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 2516-Н від 02.10.2023 р.), Відокремленого підрозділу «Педагогічний фаховий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка» (довідка № 82 від 02.10.2023 р.), середньої загальноосвітньої школи №99 м. Львова (довідка № 01-18/271 від 16.10.2023 р.).

Варто відзначити публікаційну активність дисертантки. Основний зміст дисертаційної роботи відображено у 10 публікаціях, із них: 5 статей у фахових виданнях України (4 – одноосібні), 1 – в іноземному науковому періодичному виданні (у співавторстві), 4 – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій.

Загалом, І. Земан вдалося розв'язати завдання, поставлені у дисертаційній роботі. Однак разом із позитивними моментами, вдалими знахідками, значущими висновками варто відзначити й недоліки роботи, висловити певні зауваження та побажання.

1. Уточнення потребує науковий апарат роботи, зокрема, мета, об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження.

2. У роботі авторка побіжно розглядає педагогічний інструментарій музейної педагогіки. Беззаперечним здобутком стала б систематизація цього інструментарію, а також формулювання методичних рекомендацій щодо його використання в освітньому процесі закладів базової середньої освіти при формуванні в учнів компетентностей природничої освітньої галузі. Однак, переконані, що ці моменти можуть стати перспективою для подальших творчих пошуків І. Земан та бути відображеними в окремому навчально-методичному посібнику.

3. Авторка здійснила ґрунтовний аналіз шкільних підручників з природничих дисциплін з точки зору наповненості їхнього змісту музейною інформацією. На наше переконання, доцільно також було звернути увагу й на те, які саме компетентності можуть бути сформовані в учнів базової школи засобами музейної інформації, вміщеної у підручниках для закладів базової середньої освіти.

4. Висновки до роботи потребують більш чіткої узгодженості із поставленими завданнями. Зокрема, у висновках доволі схематично відображена реалізація першого та п'ятого завдань дисертаційного дослідження, хоча в тексті розділів дисертації ця інформація добре представлена.

Загальний висновок: Рецензована дисертаційна робота є самостійно виконаною науково-педагогічною працею, що має теоретичне та практичне значення. Вона містить нові, раніше не захищені наукові положення, характеризується єдністю змісту, завдань і мети, а отримані результати в сукупності спрямовуються на розв'язання актуальної педагогічної проблеми.

Дисертація Іванни Земан «Музейна педагогіка як засіб формування компетентностей освітньої галузі «Природознавство» в учнів базової школи» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., і може бути представлена для розгляду у разовій спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Олена НЕВМЕРЖИЦЬКА

